

Sosyal Konstrüktivizm ve Kopenhag Okulu Bağlamında Lübnan'daki Siyasal Yapının Değerlendirilmesi

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Özet

Genel itibarıyla Arap kültürünün etkisinde olmasına karşın dinsel/mezhepsel anlamda çok çeşitli fraksiyonları bünyesinde bulunduran Lübnan, bu özelliğiyle Orta Doğu'daki geniş çaplı toplumsal ve siyasal değişimlerin ortaya çıkaracağı sonuçların en açık şekilde gözlenebileceği ülkedir. Sahip olduğu coğrafi konum ve toplumsal yapı nedeniyle Suriye, İran, Ürdün ve İsrail açısından büyük bir öneme sahip olan Lübnan, Orta Doğu siyasetine hakim olan tüm kronik sorunları kendi bünyesine eklemektedir. Lübnan'ın sahip olduğu dinsel/mezhepsel çeşitlilik, Orta Doğu eksenli uluslararası sistemik çatışmalar ve yönetsel anlamda kendisini gösteren kutuplaşma ile birleştiği noktada Lübnanlılık kimliğinin geri plana itilmesine ve toplumsal farklılıklara dayalı olarak kurgulanmış cemaatlerin önem kazanmasına neden olmaktadır. Bu durum, Lübnan ekseninde ortaya çıkan toplumsal ve siyasal gerginliklerin genel manada dinsel/mezhepsel ayrım çizgilerinin güvenlikleştirilmesinden kaynaklandığını gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada, Arap Baharı ile sarsılan Orta Doğu'da Lübnan'ın ne tür bir geleceğe doğru evrilebileceği sosyal konstrüktivizm ve Kopenhag Okulu gibi kuramlar ekseninde değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Ortadoğu, Cemaat, Suriye, Hizbullah, İsrail, Güvenlikleştirme, Sosyal Konstrüktivizm

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-Mail: gktrkt@gmail.com

Evaluating the Political Structure of Lebanon in the Context of Social Constructivism and Copenhagen School

Abstract

Lebanon, which has been affected from the Arabic culture generally, includes various religious/denominational factions on its own. Therefore Lebanon is a country that reflects large scale social and political alterations overtly. Due to the geographical position and social structure, Lebanon has a place in the foreign policies of Syria, Iran, Jordan and Israel particularly. Lebanon articulates nearly all of the chronic problems of the Middle East into its body. The religious/denominational variety that Lebanon holds, pushes the identity of being Lebanese into the background and causes the communions which has been factionalized by the help of social differentiation to gain importance when it is united with the international system-based conflicts that are related with the Middle East. Social and political tensions that arise from Lebanon take their sources from the securitization of the religious/denominational separation lines. This work deals with the future of Lebanon in the wake of the Arab Spring by drawing upon the theories of social constructivism and Copenhagen School.

Keywords: Middle East, Community, Syria, Hezbollah, Israel, Securitization, Social Constructivism

Giriş

Arap Orta Doğu'su'nun Akdeniz'e çıkış noktasında bulunan ve kadim Fenike Uygarlığı'nın merkezi olduğu bilinen Lübnan toprakları doğu-batı ve kuzey-güney yönlü ticaret ve ulaştırma güzergahlarının kesişim noktasında yer aldığı için tarih boyunca irili ufaklı birçok medeniyetin kontrolüne girmiş, Orta Doğu'da siyasal ve toplumsal değişimin merkez üssü olmayı adeta içselleştirmiştir.

Lübnan, sahip olduğu coğrafi konum ile Akdeniz üzerinden Orta Doğu ve Avrupa arasındaki ticari, siyasal ve toplumsal iletişimi sağlıyor olmasının yanı sıra, bünyesinde barındırdığı etnik ve dinsel çeşitlilik aracılığıyla da Orta Doğu'nun sahip olduğu kimlik eksenli ve kültürel farklılıklara dayalı toplumsal çeşitliliği yansıtan bir bölge olagelmıştır. Öyle ki, Lübnan'da yaşayan farklı toplum kesimleri arasında beliren sorunlar bir süre sonra Orta Doğu geneli-

ne de yansırken, Orta Doğu'nun herhangi bir kesiminde yer alan devletler ya da halklar arasında yaşanan problemler de derhal Lübnan toplumu nezdinde karşılık bulmakta ve toplumsal farklılıklara dayalı siyasal problemler olarak bu ülkenin gidişatını etkileyebilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransız mandası olmaktan kurtulan ve bağımsız bir devlet haline gelen Lübnan'da, Fransız hakimiyeti döneminde, ülke içerisindeki dinsel/mezhepsel farklılıkları siyasal anlamda kontrol altında tutabilmek amacıyla oluşturulmuş olan yönetsel yapı, bağımsızlık sonrası dönemde de devam ettirilmiştir. *Confessionalism* (Mezhebe dayalı yönetim) adı verilen bu yönetim şekli, Lübnan'da yaşayan her mezhebin parlamentoda/siyasal sistem içerisinde, sahip olduğu nüfusa dayalı olarak temsil edilebilmesini ve böylece çoğulcu bir yönetim anlayışının oluşturulabilmesini öngörmüştür. Bu yönetim anlayışı, ülke içerisinde yer alan farklı toplumsal gruplar arasında belli bir siyasal dengenin kurulabilmesini sağlayabilmiş olsa da, Lübnan toplumunu din temelli cemaatlara dayalı bir kimlik geliştirmeye zorladığı ve dinsel kimlikleri ön plana çıkardığı için, Lübnanlılık temelinde kurgulanması gereken ulusal kimliğin geri plana itilmesine neden olmuştur. Yaşanan içsel sorunlar ile bölgesel problemlerin Lübnan topraklarına olan yansımaları neticesinde, toplumsal anlamda meşru olarak ilan edilmiş cemaatler arasında yaşanan rekabet ve çatışmalar ise siyasal sistemin tıkanmasına neden olmuştur.

Filistin Sorunu nedeniyle Lübnan topraklarına yoğun bir Filistinli göçü yaşanması, Suriye'nin Lübnan'ı tarihsel anlamda kendi toprağı olarak görüyor olması, İsrail'in güvenlik kaygıları ve ek olarak kendisini Şiiilerin lideri olarak gören İran'ın Lübnan'daki Şiiiler ile kurduğu yakınlık, mezhep tabanlı rekabete açık bir siyasal yapı öngören Lübnan'da derin bir siyasal krizin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Hatta bu kriz, 1975-1991 yılları arasında kanlı bir iç savaş olarak uluslararası arenaya yansımıştır. Bu dönemde Lübnanlı ulusal kimliği tamamen arka plana itilmiş ve mezhepler ekseninde kurgulanan toplumsal güvenlikleştirmeler neticesinde siyasal rekabet ve savaş gerçekliği ön plana çıkmıştır. Tam 16 yıl süren bu iç savaş, Lübnan'da yaşayan toplumların kendi sosyal ve kültürel gerçeklikleri temelinde birbirleriyle rekabet halinde olan yeni kimlik yapıları oluşturmalarına yardımcı olmuş ve toplumsal ayrım çizgileri 16 yıllık bir çatışma ekseninde adeta kanla çizilmiştir.

İç savaşın sona erdiği 1991 yılından sonra, Lübnan, siyasal anlamda hiçbir zaman durulmamış ve Fransa tarafından dinsel cemaatler ekseninde yapılandırılan siyasal sisteme de herhangi bir alternatif bulunamadığı için, yönetsel yapı adeta rekabeti ve düşmanlığı sistematikleştiren bir görünüm kazanmıştır. Sahip olunan siyasal sistem bir devletin yerine getirmesi gereken işlevleri ve

en önemlisi de toplumsal güvenliği sağlayamadığı için, mezhep eksenli güvenlikleştirmeler sürekli olarak konsolide edilmiş ve Hizbullah gibi doğrudan mezhep tabanlı olarak yapılandırılmış ve şiddeti bir araç olarak kullanan örgütler, Lübnan devletinin kurumsal varlığının dahi önüne geçmiştir.

Sosyal konstrüktivizm ve Kopenhag Okulu gibi kuramlar çerçevesinde Lübnan'daki toplumsal yapının analiz edilebilmesi, bu ülkenin yaşadığı siyasal sorunların anlaşılabilmesini ve yönetsel krizin mantıklı bir şekilde okunabilmesini kolaylaştıracaktır.

Sosyal Konstrüktivizm, Kopenhag Okulu ve Lübnan'daki Mezhepsel Güvenlikleştirmenin Kuramsal Dayanakları

Grup kimliklerine dayalı toplumsal ayırım çizgilerinin doğrudan yönetsel anlayışı şekillendirdiği ve her biri kendi içerisinde özerk bir yapı arz eden toplumsal grupların siyasal sürece eklemlendiği Lübnan'ı anlayabilmek için, söylem ve kimlik eksenli bir kuramsal yaklaşım geliştirmiş olan sosyal konstrüktivizm ile bu kuramdan etkilenerek şekillendirilen Kopenhag Okulu'nun ortaya koydukları tezlerin üzerinde durmak gerekmektedir.

Sosyal konstrüktivizm (inşacılık), yaşanan değişim-dönüşüm, ikilem, ayrışma ve krizlerin oluşumunda ve açıklanmasında güç faktörü üzerinde durmaktansa fikirler, normlar, kültürel değerler ve kimlikleri kullanma eğiliminde olan bir kuramsal yaklaşımdır.¹ Sosyal konstrüktivist kurama göre, uluslararası ilişkiler, toplumsal bellek ve algılamalar ile bugünü değerlendirme noktasında önemli bir yere sahip olan sosyal nesnelerin etkileşiminin bir ürünüdür.² Alexander Wendt'in kurguladığı sosyal konstrüktivizm devlet merkezli olarak işlemekte ve yeni yapıların oluşumunda da uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devletlere büyük bir önem atfedilmektedir.³ Sosyal inşacı kurama göre kimlikler, devletlerarası iletişim ve etkileşime dayalı olarak oluşmakta⁴ ve devletlerin ortak değerler etrafında birleşmeleri halinde ortak kimlikler oluşarak, kimlik tabanlı çatışma ihtimali ortadan kalkmaktadır.

1 Stefano Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2000, ss. 147-182.

2 Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", içinde Atilla Sandıklı, (der.) *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2012), ss. 39-40.

3 Alexander Wendt, "The State as a Person in International Theory", *Review of International Studies*, Cilt: 30, Sayı: 2, Nisan 2004, ss. 289-316.

4 Elif Toprak, "Neofonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyum", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Güz 2007, s. 81.

Sosyal inşacılık, aktörlerin davranışlarının şekillendirilebilmesi noktasında o aktörlerin çevrelerinde bulunan diğer aktör ya da objelerin taşıdığını düşündüğü imgelere büyük bir önem atfetmektedir. Sosyal konstrüktivizm devletlerin sahip oldukları toplum ile birlikte anlamlandırılabilirliğini ve kendi toplumlarından ayrı düşünölemeyeceklerini kaydetmektedir. Sosyal konstrüktivizm, kimlik, norm, cinsiyet, göç, insan hakları ve sosyal refah gibi toplum tabanlı değişkenleri de güvenlik çalışmalarına eklemiştir. Bu yönüyle sosyal inşacılık, realist teorinin güç odaklı olarak kurguladığı güvenlik boyutunu özneler arası bir süreç çerçevesinde anlamlandırmakta ve kimlik tabanlı bir güvenlik yaklaşımı oturtmaya çalışmaktadır. Bu yönüyle askeri ve ekonomik kapasite gibi maddi güç unsurları ikinci plana atılmakta ve toplumsal kimlikler güvenlik çalışmalarının merkezine taşınmaktadır. Alexander Wendt, toplumların ve hatta devletlerin çatışma ve işbirliği kararlarını etkileyen temel unsurun toplumsal kimlikler (grup kimlikleri) ve kimliklenme süreci olduğunu belirtmektedir.⁵ Toplumların birbirlerini algılayış şekilleri ve öteki faktörü üzerinden ifade edilmeye çalışılan onlar-biz ayrımı,⁶ toplumsal çatışma hususunu ve devlet güvenliğini etkileyen en önemli husus olarak görölmektedir.

Lübnan'daki toplumsal yapıyı sosyal konstrüktivist kuram bağlamında değerlendirdiğimizde, din/mezhep ekseninde birbirinden ayrılan toplumsal grupların tarihsel kimliklenme süreçlerinin, siyasal gücü elde etmeye yönelik mücadele ve rekabet çerçevesinde şekillendiğini ve nüfusunun çok büyük bir bölümü etnik Arap olan bu topraklarda, ekonomik ve siyasal gücü elde edebilme noktasında, mezhep temelli ayrımların ön plana çıkarılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Yani güç edinim süreci esnasında dinsel/mezhepsel farklılıklar referans olarak alınmış ve siyasal ekseninde kurgulanması gereken güç edinim süreci toplumsal ayrım çizgileri üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Siyasal kontrolü ele geçirmeye yönelik bir amaç doğrultusunda ortaya konan bu tavır, büyük çaplı ve kanlı bir toplumsal rekabeti ve çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Zira Lübnan nüfusunun önemli bir bölümü Arap olsa da, bahsedilen Arap nüfus Maruni (Hristiyan), Grek Ortodoks, Sünni, Şii ve Dürzi olmak üzere din ve mezhep ekseninde bölünmüştür.⁷ Din ve mezhep temelli bu

5 Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt: 46, Sayı: 2, Bahar 1992, ss. 391-425.

6 Sandıklı ve Emekliler, "Güvenlik Yaklaşımlarında...", ss. 40-41.

7 Augustus Richard Norton, "Lebanon After Ta'if: Is the Civil War Over?", *The Middle East Journal*, Cilt: 45, Sayı: 3, Yaz 1991, ss. 457-473.

ayrımın yanı sıra Lübnan'da Ermeni, Türkmen ve Yahudi kökenli insanlar da yaşamaktadır.⁸

Din/mezhep tabanlı toplumsal bölünme Lübnan açısından tarihsel bir gerçeklik olmasına karşın, bu bölünmenin siyasal alana olan yansımaları hazırlayan aktör Fransa olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Lübnan topraklarından çekilmek isteyen Fransızlar, Lübnan'daki toplumsal ayrımların siyasal arenaya yansımalarının oldukça katı ve kanlı olacağını farkına varmış olduklarından, mevcut ayrımları geri plana itecek bir siyasal yapı yaratmaktansa, ayrımları derinleştiren ve hukuki bir temele kavuşturan cemaat tabanlı (*confessionalist*) bir siyasal yapı yaratmayı yeğlemişlerdir.⁹ Fransızların ortaya koyduğu bu fikir/proje, tarihsel meşruiyeti olan toplumsal ayrımların siyasal ve hukuki meşruiyete de sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Ne var ki, kağıt üzerinde temsilde adalet sağlamaya yönelik olduğu belirtilen bu cemaat (mezhep) odaklı siyasal/yönetimsel kurgu, esasında toplumsal rekabeti arttıran, bir alt kimlik olarak sahiplenilmesi gereken dinsel/mezhepsel aidiyetleri Lübnanlı kimliğinin üzerinde, adeta bir üst kimlik olarak yapılandıran ve belli dini grupların belli pozisyonları sürekli olarak kontrol altında tutmasını sağlayarak,¹⁰ değişimi ve siyasal çoğulculuğu yadsıyan bir yönetimsel yapı yaratmıştır.

Sosyal konstruktivizm, toplumsal bellek ve algılamalar ile kimliklenme sürecinin birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu kaydetmektedir. Bu açıdan Lübnan'daki durumu değerlendirdiğimizde, Lübnan'da yaşayan toplumsal grupların tarihsel bir mahiyet taşıyan, ekonomik ve siyasal rekabet doğrultusunda şekillendirilen ve onlar-biz ayrımı üzerinden siyasal arenaya taşınan ilişkilerinin toplumsal çatışmayı güçlendirecek bir statüko yaratması doğal bir sürece işaret etmektedir. Nitekim Lübnan'da yaşanan kimliklenme süreci, toplumlar arası düşmanlığı sosyal anlamda yapılandırmış ve Lübnanlılık temelinde oluşması gereken ulusal kimliği, Marunilik, Ortodoksluk, Şiilik, Sünnilik, Dürzilik gibi alt kimliklere feda etmiştir. Öyle ki, Lübnan toprakları içerisinde, hatta başkent Beyrut'ta dahi dini farklılıklara dayalı olarak oluşmuş/oluşturulmuş bölgelerin ve mahallelerin bulunduğunu söyleyebiliriz.¹¹ Tarihsel süreç

8 "The World Factbook: Lebanon", CIA, 5 Aralık 2012, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>.

9 Arda Arsenian Ekmekçi, "Confessionalism and Electoral Reform in Lebanon", *The Aspen Institute*, Briefing Paper, Temmuz 2012, ss. 2-20.

10 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004), ss. 433-434.

11 Craig Larkin, "Remaking Beirut: Contesting Memory, Space and the Urban Imaginary of Lebanese Youth", *City&Community*, Cilt: 9, Sayı: 4, Aralık 2010, ss. 414-442.

içerisinde Lübnan'daki ticaret ve ekonomik işleyişin genel manada Hristiyanların (Maruni ve Ortodoks) kontrolünde olması, Batılı ülkeler ile çok daha yakın ilişkiler kurmuş olan Lübnanlı Hristiyanların diplomatik ve ekonomik üstünlüklerini kullanmak istemelerine ve dolayısıyla Lübnan'da siyasal kontrolün de kendi ellerinde olması gerektiğine dair bir toplumsal algı yaratmalarına yardımcı olmuştur. Osmanlı hakimiyeti döneminde Lübnan'daki yönetim kademelerine genel manada hakim olmuş ve en çok kayırlan toplumsal grup olmayı içselleştirmiş olan Sünni kesim ise, 1860'da yaşanan isyan sonrasında Lübnan'da siyasal üstünlüğün Hristiyanlara (Marunilere) geçmesini ve Fransız Mandası döneminde de bu üstünlüğün *confessionalist* anlayış çerçevesinde şekillendirilmesini¹² kabullenememiştir. Böylece bu iki toplumsal grup birbirlerine karşı söylem bazlı bir düşmanlık ve rekabet geliştirmiştir. Lübnan toplumunun en fakir kesimini oluşturan Şiiler¹³ ile nüfusları diğerlerine göre daha az olan Dürziler ise Hristiyanlar ile Sünniler arasındaki çatışma ve siyasal rekabet çerçevesinde kendi varlıklarını ve haklarını koruyabilmek için din/mezhep temelli bir söylem geliştirmeyi bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. Lübnan'daki toplumsal rekabet ve mezhepsel güvenlikleştirmeler yalnızca siyasal manada karşılık bulmamış, gettolaşmayı da beraberinde getirmiştir. Şiilerin Güney Lübnan'da, Dürzilerin ülkenin dış etkilere nispeten kapalı olan dağlık bölgelerinde ve Maruniler ile Ortodoksların da daha çok Kuzey Lübnan ve Akdeniz kıyısında yoğunlaşıyor olmaları bu duruma bir örnek oluşturmaktadır.

Güney Lübnan'da konuşlu olan ve Şiilik inancı çerçevesinde hareket ettiğini belirten Hizbullah'ın toplumsal meşruiyetinin Lübnan devletinden fazla olması ve Hizbullah'ın, 2006 yılında da görüldüğü üzere, inisiyatif kullanarak İsrail topraklarına saldırı düzenleyerek İsrail ordusu ile çatışması, Lübnan devletinin kendi topraklarında yaşayan halklar üzerinde etkin bir kontrolünün olmadığını göstermektedir.¹⁴ Lübnan'da dinsel/mezhepsel ayrımlar çerçevesinde ortaya konmuş olan siyasal-yönetimsel yapı, ülkede ulusal bütünlüğün ortak bir bilinç, ya da kimlik doğrultusunda yapılandırılmasını engellemektedir.

Wendt, yeni toplumsal yapıların/kimliklerin oluşumunda devletlerin birincil öneme sahip olduğunu kaydetmektedir. Ancak Lübnan özelinde göz-

12 Özlem Tür ve Veysel Ayhan, *Lübnan*, (Bursa: Dora Basım Yayın, 2009), ss. 36-52.

13 Yusri Hazran, "The Shiite Community in Lebanon: From Marginalization to Ascendancy", *Middle East Brief*, Sayı 37, Haziran 2009.

14 Paul Salem, "The Future of Lebanon", *Foreign Affairs*, Cilt 85, Sayı 6, Kasım/Aralık 2006, ss. 13-22.

ler önüne serilen devlet aygıtı, işbirliğini çatışmaya üstün kılacak ve ortak bir ulusal bilinç oluşturacak etkinlikte değildir. Bu bilincin oluşturulabilmesi ve Lübnan devletinin “etkin bir devlet aygıtına” kavuşturulabilmesi için, *Feyruz* ve *Rahbani Kardeşler* gibi,¹⁵ ulusal değerleri savunan ve Lübnanlılık kimliğini/bilincini alt kimliğin üstünde gören isimlerin ön plana çıkarılması ve *confessionalist* (mezhebe dayalı yönetim) şeklinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Lübnan’da siyasal yapının ekonomik güce sahip bazı aileler üzerinden şekillendirilmesi ve devlet başkanlığı kolтуğuna genel olarak Lübnan ordusundan gelen isimlerin oturtulması, mezhebe dayalı yönetimin kendi içerisinde de farklılıklara kapalı olduğunu kaydetmektedir. Belli aileler üzerinden işletilen siyasal sistem, toplumsal rahatsızlıkların ve değişim isteğinin bastırılmaya çalışıldığını ve Lübnan özelinde seçkin bir siyasal yapının oturtulmaya çalışıldığını kanıtlamaktadır.¹⁶ Siyasal değişim istemi karşılık bulamayınca söylem ve eylemler üzerinden toplumsal nefret körüklenmekte ve ayrımlar sürekli olarak derinleştirilmektedir. Cumhurbaşkanlığı kolтуğuna genel manada askerlerin oturtulması ise, Lübnan özelinde ulusal birliği vurgulama noktasında en önemli araç olarak ele alınabilecek ordu¹⁷ vurgusu üzerinden toplumsal meşruiyeti sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak cumhurbaşkanlığı makamına oturacak olan ismin siyasal sistem gereği Hristiyan olması gerekliliği¹⁸ ordunun birleştiriciliği vurgusunun dahi geri planda kalmasına neden olmaktadır.

Lübnan’da ulus bilincinin gelişmemesinin ve din/mezhep temelli yönetim anlayışının toplum tarafından meşru olarak görülmesinin en önemli nedenlerinden biri sosyal konstrüktivist kuramın da üzerinde durmuş olduğu göç unsuru olmuştur. Zira Lübnan’da cemaat tabanlı olarak kurgulanmış olan yönetim anlayışı, İsrail’in gerçekleştirdiği işgal hareketlerinden sonra Filistin topraklarından ayrılan ve özellikle Güney Lübnan’a yerleşen Filistinli Arapların gelmesinden sonra sorunlar yaratmaya başlamıştır.¹⁹ Filistin’den gelen yoğun göç dalgaları sonrası Lübnan’ın demografik yapısının değişmesi ve ülkede Sünni ile Şii kökenlilerin sayısının artması, Sünni ve Şiilerin kendi nüfusları

15 Namık Sinan Turan, “Lübnan’da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi-Rahbani Kardeşler ve Feyruz”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz 2011, ss. 193-228.

16 Imad Salamey, “Failing Consociationalism in Lebanon and Integrative Options”, *International Journal of Peace Studies*, Cilt: 14, Sayı: 2, Sonbahar/Kış 2009, ss. 83-105.

17 Joseph A. Kechichian, “A Strong Army For A Stable Lebanon”, *The Middle East Institute Policy Brief*, Sayı: 19, Eylül 2008, ss. 1-8.

18 Cleveland, *Modern Ortadoğu...*, s. 433.

19 Simon Haddad, “The Origins of Popular Opposition to Palestinian Resettlement in Lebanon”, *International Migration Review*, Cilt: 38, Sayı: 2, Yaz 2004, ss. 470-492.

ekseninde siyasal etkinlik elde ederek kota sistemine uygun olarak yapılan-
dırılmış siyasal statükoyu yıkmak istemelerine ve gerek kendi aralarında, ge-
rekse de Maruniler ile siyasal etkinliklerini artırabilme yönünde mücadeleye
girmelerine neden olmuştur. Filistinlilerin Lübnan'a yerleşmeleri sonrası bu
ülkenin İsrail ile olan ilişkileri de tamamıyla güvenlik ekseninde irdelenmeye
başlanmıştır.²⁰ Yine Filistin Sorunu bağlamında Batı Şeria ve Gazze'de yaşanan
çatışmalar, katliamlar ve zorunlu göç hareketleri Lübnan'daki Filistinli göç-
menler üzerinden Lübnan siyasetini adeta esir almış ve bu ülkenin toprakla-
rına da yansımıştır. İsrail ordusu ile Maruni milislerin işbirliği çerçevesinde
gerçekleştirilen Sabra ve Şatilla Katliamı²¹, Filistin Meselesi'nin Lübnan'daki
toplumsal çatışmaya nasıl entegre edilebildiğini gösteren çarpıcı bir örnektir.
Zira bu katliam sonrası Sünni ve Şii Müslümanlar ile Maruniler arasındaki
toplumsal/siyasal rekabet ve çatışmanın dozu daha da artmıştır. Filistin'den
gelen göçler sonrası, Lübnan'da dinsel/mezhepsel dengeye dayalı olarak kur-
gulanmaya çalışılmış olan siyasal sistem toplumun siyasal temsil istemlerine
ve siyasal çoğulculuk taleplerine cevap veremez hale gelmiştir. Filistin Soru-
nu çözülmediği ve Güney Lübnan'a konumlanmış olan Hizbullah'ın Lübnan
devletinin çok üzerinde şekillenen toplumsal meşruiyeti²² aşağıya çekileme-
diği müddetçe, Lübnan'daki din/mezhep tabanlı toplumsal ayrımlara dayalı
ve demografik değişimlere de eklemlenen yönetsel problemlerin çözülmesi
mümkün olmayacaktır.

Lübnan özelinde yapılan konstrüktivist bir değerlendirme bu ülke toplu-
munun sosyal refah düzeyi ele almadan analiz edilemez. Sosyal refah düzeyi
ve eğitim düzeyi açısından Lübnan'ın en gelişkin toplumu Maruni ve Orto-
doks Hristiyanlardır.²³ Bu cemaatlerin içselleştirmiş olduğu yüksek refah dü-
zeyi onların Batılı ülkeler ve Akdeniz çanağında yer alan diğer toplumlar ile
kurdukları tarihsel boyutu haiz ticari ve sosyal ilişkiler sonucunda oluşmuştur.
Sünniler ise, Hariri ailesinde olduğu üzere, özellikle Suudi Arabistan ve Kör-
fez ülkeleri ile kurdukları sosyal, ekonomik ve siyasal bağlar üzerinden sosyal
refah düzeylerini yükseltmeye çalışmaktadırlar. Ne var ki, özellikle Sünni ce-
maati özelinde sahip olunan ekonomik gücün tabana yayıldığı söylenemez.

20 Tür ve Ayhan, *Lübnan*, ss. 119-171.

21 *Ibid.*, ss. 133-138.

22 Ziad Majed, "Hezbollah and the Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization", *The Aspen Institute*, Briefing Paper, Kasım 2010.

23 Marie Joelle Zahar, "Power Sharing in Lebanon: Foreign Protectors, Domestic Peace and Democratic Failure" içinde Donald Rothchild ve Philip Roeder, der., *Sustainable Peace: Power and Democracy After Civil Wars*, (Ithaca: Cornell University Press, 2005), ss. 219-240.

Dürziler ve Şiiler ise sırasıyla ülkenin refah ve eğitim düzeyi açısından en geri toplumsal gruplarını oluşturmaktadırlar. Lübnan'ın mevcut siyasal yapısı Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki dengeyi gözeterek şekilde yapılandırılmaya çalışılmıştır. Ne var ki, ülkede yaşayan toplumsal grupların/cemaatlerin yukarıda bahsetmiş olduğumuz refah ve eğitim seviyeleri siyasal taleplerin içeriğini değiştirmektedir. Sünni kesim, ülkenin sahip olduğu zenginliğin tabana yayılmasını ve demografik gerçeklere uygun bir siyasal yapı oluşturulmasını talep ederken, Şiiler, hem Hıristiyanları hem de Sünnileri ülkenin kaynaklarını sömüren toplumsal gruplar olarak algılamaktadır. Lübnanlı Hıristiyanlar ise ellerinde tuttıkları ekonomik gücü kendi toplumsal varlıklarının kurucu bir unsuru olarak görmekte ve değişimi reddetmektedirler. Yani siyasal değişim isteminin altyapısını oluşturacak sosyal refah düzeyi ve eğitim seviyesi gibi unsurlar bağlamında toplumsal grupların birbirlerine yabancılaştığını söylemek mümkündür. Bu durum kimliğin sosyal olarak inşası sürecinde söylem ve eylemlerin içeriğini de rekabet çerçevesinde anlamlandırmaktadır.

Sosyal inşacılık tabanlı olarak geliştirilen güvenlikleştirme yaklaşımı ile çatışma unsurunun nasıl yapılandırıldığını açıklama noktasında değerli bir kuramsal katkı sunan Kopenhag Okulu da Lübnan'daki çatışma yoğun toplumsal ilişkiler ağını açıklayabilme noktasında ön plana çıkarılabilir.²⁴ Güvenlikleştirme kuramı, belli bir konunun hangi aşamalardan geçerek/geçirilerek güvenlik sorunu haline getirildiğini inceler. Burada hedeflenen şey, o sorunlar/ilişkiler ağının güvenlik meselesi olmaktan uzaklaştırılması (*desecuritization*) ve yalnızca devletin varlığını çok yakından ilgilendiren ve aciliyet taşıyan meselelerin güvenlik bağlamında irdelenmesidir. Görüldüğü üzere, Kopenhag Okulu'nun ortaya koymuş olduğu güvenlikleştirme yaklaşımı, oldukça dar bir güvenlik tanımı üzerinden hareket etmektedir. Kopenhag Okulu'na göre, önemsiz görünen herhangi bir kamusal problem dahi, öncelikle siyasal alanın merkezine oradan da güvenlik alanına taşınabilir. Zira belli bir mesele siyasal alanın merkezine yerleştirildiği zaman, devlet bu meselenin çözülebilmesi için çeşitli seçenekler doğrultusunda bir seçim yapmak, kararlar almak ve meselenin çözümü noktasında ciddi bir kaynak yaratmak zorunda kalmaktadır. Alınan kararlar ve aktarılan kaynak devlet tarafından yürürlüğe konduğu için sorun toplumun tamamını ilgilendirir hale gelmekte, aciliyet taşıyan ve istisnai önlemler gerektiren bir mesele olarak etkin bir şekilde güvenlikleştiri-

24 Sinem Akgül Açıkmeşe, "Algı Mı, Söylem Mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 8, Sayı: 30, Yaz 2011, ss. 43-73.

rilmektedir.²⁵ Zira Booth'un deyimiyle, bir sorun devletin güvenlik ajandasına yerleştiği an, o sorun toplumsal ve siyasal anlamda öncelikli bir konuma yükselmektedir.²⁶ Ne var ki, daha çok güvenlik, daha çok problem ve anti-demokratik çözümün gündeme gelmesine yol açacak ve güvenikleştirilen meseleler normal bir şekilde tüm yönleriyle eleştirel bir şekilde ele alınıp, siyasetin gündemine getirilemeyeceği için toplumsal ve siyasal anlamda olumsuz bir durum ortaya çıkacaktır. Halbuki güvenlik, idealleştirilecek bir husus değildir ve anti-demokratik uygulamalar ile eşanlamlı olarak görülebilir.

Kopenhag Okulu'na göre, güvenliğe yönelik tehditler öznelere bilgisi dışında var olamazlar ve güvenlik sorunları ancak biz 'bildiğimiz' ya da 'istediğimiz' takdirde ortaya çıkabilirler. Bu noktada öznelere arası iletişim son derece önemlidir ve bu iletişim ancak 'söylem' düzeyinde etkin olarak yapılandırılabilir.²⁷ Zaten güvenikleştirme kuramının en önemli unsuru da söylem boyutudur. Öznelere arası geçirgenliği yapılandıran söylem ne kadar etkili kullanılırsa, bir meselenin öncelikle siyasetin gündemine gelmesi daha sonra da güvenikleştirilmesi o kadar kolay olmaktadır. Çünkü insanlar, bir sorunun var olduğunu ve kritik bir önem taşıdığını bilgileri ekseninde ortaya koydukları söylem ve tutum ile gösterebilirler.²⁸ Güvenikleştirme, objektif temeller üzerine değil subjektif ve öznelere arası iletişime dayalı olarak inşa edilir. Nitekim güvenlik kelimesinin toplum üzerinde yarattığı otorite ve meşruiyet, mümkün olmayacak şeyleri dahi mümkün kılmaktadır.²⁹ Bunun dışında, güvenikleştirmenin etkinleştirilebilmesi için güvenikleştirici bir aktör (devlet/hükümet), güvenliğinin tehlikeye düştüğü belirtilen bir referans nesnesi (ulusal çıkar) ve güvenikleştirmeyi kabul edecek alımlayıcı bir kitle (halk/ulus) gerekli olan kıstaslardır. Bu kıstaslar arasındaki organik bağlantıyı ise güvenikleştirmeyi gerçekleştiren aktörün kullandığı söylem sağlar.

25 Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap De Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, (Londra: Lynne Rienner Publishers, 1998), ss. 23-25.

26 Ken Booth, "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist", içinde Keith Krause ve Michael C. Williams, der., *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997), ss. 83-120.

27 Hans Günter Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 18, Yaz 2008, ss. 1-47.

28 Ole Waever, "Securitization and Desecuritization", içinde R.D. Lipschutz, der., *On Security*, (New York: Columbia University Press, 1995), ss. 46-86.

29 Pınar Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları" *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, Ocak 2010, s. 83.

Ole Waever'e göre güvenlikleştirme, devlet seçkinlerinin ve topluma yön veren aktörlerin bilinçli olarak yaptığı bir tercihtir.³⁰ Yani güvenlikleştirme kuramı seçkinler tarafından belli amaçlara ulaşabilmek, belli değerleri, ideolojileri meşru kılabilmek ve uygulanmak istenen politikaları topluma kabul ettirebilmek için kullanılır. Güvenlikleştirmenin bütünleştirici ve meşrulaştırıcı doğası hükümetler, siyasal iktidarlar ve topluma yön vermek isteyen elitlere kolaylık sağlamaktadır. Medya, eğitim, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, ideolojiler, doktrinler ve din gibi iletişimsel yönü ağır basan ve kapsayıcı bir etkinliğe sahip araçlar/hususlar da topluma yön vermek isteyen aktörler tarafından birer güvenlikleştirme aracı olarak kullanılmaktadır.³¹

Lübnan'daki siyasal-yönetimsel çatışmayı Kopenhag Okulu ekseninde değerlendirdiğimizde, bu okulun üzerinde durduğu gerçekliklerin ülkedeki çatışma ortamını değerlendirebilme noktasında uygun bir zemin oluşturduğunu görürüz. Nitekim Lübnan'ın siyasal arenaya yansıyan en önemli sorunu, kimlik tabanlı güvenlikleştirme çerçevesinde yaratılmış olan toplumsal ayrım çizgilerinin yönetim katına olan olumsuz yansımalarıdır. Lübnan nüfusunun %93'ü Arap kökenli olduğu için, bu ülkenin etnik anlamda homojen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Lübnan'ın asıl problemi etnik kimlikler çerçevesinde kurgulanan güvenlikleştirme değildir. Balkanlar'da etnik kimlik tabanlı güvenlikleştirmeler çerçevesinde bir referans noktası olarak kullanılan dinsel aidiyetler,³² Lübnan söz konusu edildiğinde toplumsal ayrım çizgilerini ortaya koyan en önemli güvenlikleştirme unsuru haline gelmektedir.

Lübnan'daki yönetimsel ve siyasal problemlerin ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle din/mezhep odaklı güvenlikleştirmenin ortadan kaldırılması (*desecuritization*) ya da en azından belli seviyelere çekilmesi ve ülkenin siyasal gündeminin neredeyse tamamını kaplayan din eksenli çatışmanın ortadan kaldırılmasının ardından da ülkenin karşı karşıya bulunduğu asıl sorunlara eğilinmesi gerekmektedir. Nitekim Lübnan devleti, mevcut konjonktürde, içerisinde bulunduğu yönetimsel kriz nedeniyle toplumun en temel ihtiyaçlarına dahi karşılık verememekte ve devletin içerisine sürüklendiği bu yönetimsel zaafiyet nedeniyle de gerçekleştirdikleri toplumsal güvenlikleştirmeler

30 Michael C. Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", *International Studies Quarterly*, Cilt: 47, 2003, ss. 511-531.

31 Nebi Miş, "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, ss. 345-381.

32 Martin Neumann, "Modelling the Dynamics of Securizating National Identities", *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2012, ss. 28-49.

bazında kendi içlerinde sağlam bir cemaat kurgusu yapılandırmış olan din/mezhep tabanlı gruplar, Lübnan devletinin halkına sağlaması gereken güvenlik, ekonomik ve sosyal yardım ile eğitim-öğretim faaliyetlerini kendi üzerlerine alarak adeta siyasal özerkliğe sahip birer aktör haline gelmektedirler. Nitekim Lübnan'daki siyasal partiler ile sivil toplum kuruluşlarının dahi genel anlamda mezhep temelinde şekillendirildiğini söyleyebiliriz.³³ Hatta bu parti ve kuruluşların ülkedeki seçkin siyasal yapının bir uzantısı olarak genellikle seçim öncesi dönemlerde kurulduğunu ve temel amacın da o partiyi ya da sivil toplum örgütünü kuran kişi ya da grupların siyasal arenada varlıklarını ispatlayabilmek olduğunu biliyoruz. Lübnan'da iktidarın genel olarak geniş koalisyonlar ekseninde yapılandırılması³⁴ da kişi ve grupların partilerden ve ideolojilerden önce gelmesinden kaynaklanmaktadır. Lübnan'daki siyasal partiler, genel anlamda belli bir mezhebin güvenlikleştirilmesi üzerinden yapılandırılmakta ve belli aileler ya da liderlerin kişisel karizmaları ekseninde kurularak faaliyette bulunmaktadır. Zaten bu nedenle, Lübnan'daki partilerin pek de uzun ömürlü olmadıklarını görüyoruz. Örneğin bugün iktidarda bulunan 8 Mart Koalisyonu içerisinde yer alan partilere baktığımızda mezhepsel ayrımları meşrulaştıran ve belli kişi ve aileler üzerinden teşkilatlandırılmış bir yapı görürüz. 8 Mart Koalisyonu'nun³⁵ en büyük ortağı olan Özgür Vatansever Hareket, Michel Aoun'un kişisel karizmasına dayalı ve daha çok Hristiyanları içerisinde bulunduran bir parti iken, aynı koalisyonun içerisinde yer alan Emel ve Hizbullah Şiilerin en önemli siyasal temsilcileridir. Muhalefette yer alan 14 Mart Koalisyonu'nun³⁶ en önemli aktörleri olan Saad Hariri'nin Gelecek Hareketi Sünnilerin en önemli temsilcisi olarak bilinirken, Lübnan Cephesi ve Lübnan Sosyal Demokrat Partisi (Kataib Partisi/Falanjist Parti) de Marunilerin oylarına taliptir. Aynı şekilde İlerici Sosyalist Parti de Canbolad Ailesi'nin etkinliğine paralel bir işleyişe sahiptir ve Dürzilerin en önemli siyasal temsilcisi olarak bilinmektedir.³⁷ Gerek Marunilerin, gerekse de Şiilik inancına dayalı olarak teşkilatlanmış olan Hizbullah'ın faaliyetleri ve toplum nezdindeki teş-

33 Sami G. Hajjar, "The Convolutioned and Diminished Lebanese Democracy", *Democracy and Security*, Cilt: 5, Sayı: 3, 2009, ss. 261-276.

34 Karam Karam, "The Fragile Balance in Lebanon: Domestic Tension and Foreign Pressure", *Mediterranean Politics*, Panorama 2012, ss. 184-189.

35 Özlem Tür ve Veysel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi", *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2008, ss. 1-42.

36 *Ibid.*, s. 11-12.

37 Julia Choucair, "Lebanon: Finding a Path From Deadlock to Democracy", *Carnegie Papers*, Sayı: 64, Ocak 2006, ss. 4-19.

katlanmaları da din/mezhep ayrımlarının siyasal alana yansımalarını ortaya koyan önemli bir örnek oluşturmaktadır.³⁸ Bu durum, Lübnan'da Lübnanlılık ulusal kimliği bağlamında oluşturulması gereken güvenlikleştirmenin din/mezhep odaklı olarak yapılandırıldığını kanıtlamaktadır.

Toplumların kimliğinin önemli bir parçasını oluşturan din/mezhep gerçekliği normal koşullarda dogmatik bir karaktere sahipken, siyasete konu olacak şekilde güvenlikleştirildiği noktada demokrasiyi dışlayan ve devletlerin işleyişini doğrudan etkileyecek bir görünüme kavuşmaktadır. Daha çok güvenlikleştirmenin, daha çok rekabete, anti-demokratik çözüm önerilerine ve toplumsal rekabete yol açacağı düşünüldüğünde, dinsel ya da mezhepsel kimlik gibi yapı itibarıyla zaten dogmatik olan ve normal şartlarda da yüksek oranda güvenlikleştirmeye maruz kalan gerçekliklerin siyasal anlamda eleştirel bir şekilde ele alınmasının imkansız hale geldiği ortadadır. Lübnan'ın konjonktürel görünümü ve sahip olduğu dinsel cemaatlere dayalı yönetim anlayışı da ülke toplumunun içselleştirdiği acil sorunlara çözüm bulmak yerine, kendisine özgü siyasal problemleri, rekabeti ve güvenlikleştirilen kimliklerin gerisinde yaşanan koalisyon tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Güvenlik unsurunun yüceltilmesi ve dinsel/mezhepsel temsile dayalı anti-demokratik kota sisteminin³⁹ uygulanmaya devam edilmesi Lübnanlılık kimliğinin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaya devam edecektir.

Kopenhag Okulu'na göre etkin bir güvenlikleştirmenin gerçekleştirilebilmesi için devlet ya da hükümetin güvenlikleştirici bir aktör olarak ortaya çıkması ve güvenliğinin tehlikeye düştüğü belirtilen bir referans nesnesi ile güvenlikleştirmeyi kabul edecek bir alımlayıcı kitlenin bulunması gerekir. Ne var ki, Lübnan'daki durum Kopenhag Okulu'nun öngördüğü yapının içeriğinde birtakım değişimler öngörmektedir. Her şeyden önce, Lübnan'da kimlik eksensli güvenlikleştirmeyi gerçekleştiren devlet/hükümet değil, din/mezhep tabanlı olarak teşkilatlanmış ve siyasal sistem nezdinde de kabul görmüş olan cemaatlerdir.⁴⁰ Güvenlikleştirmeye konu olan husus ise ulusal çıkarlar değil, dinsel/mezhepsel çıkarlar ve cemaatin etkinliğidir. Lübnan'daki din tabanlı cemaatler, kendi içlerinde etkin ve işlevsel bir örgütlenmeye sahip oldukları

38 Augustus Richard Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", *The International Spectator*, Cilt: 42, Sayı: 4, Aralık 2007, ss. 475-491.

39 Imad Salamey ve Rhys Payne, "Parliamentary Consociationalism in Lebanon: Equal Citizenry vs. Quotated Confessionalism", *The Journal of Legislative Studies*, Cilt: 14, Sayı: 4, 2008, ss. 451-473.

40 Mansoor Moaddel, Jean Kors ve Johan Garde, "Sectarianism and Counter-Sectarianism in Lebanon", *Population Studies Center Research Reports*, Sayı: 12, Mayıs 2012.

ve sosyal bütünlüklerini genel manada içselleştirdikleri için, belli hedeflere ulaşabilmek amacıyla ortaya konan ve duruma göre çatışmacı ya da işbirliği yanlısı bir karaktere sahip olduğunu söyleyebileceğimiz söylem hususu, güvenikleştirmenin yaygınlaştırılması ve tahkim edilmesi adına önemli bir role bürünmektedir. Lübnan'da güvenikleştirme dinsel cemaatlere yön veren ya da vermek isteyen liderler tarafından girilmiş bilinçli bir tercihtir. Bu durum Waever'in güvenikleştirme hakkındaki düşüncelerine de uygun düşmektedir.

Kopenhag Okulu'nun üzerinde durduğu güvenikleştirme kavramı Lübnan özelinde devlet eksenli olarak işletilmemektedir. Normal şartlarda toplumun genelini ya da önemli bir bölümünü ilgilendiren meseleler siyasal partiler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından gündeme getirilir ve siyasal alanın merkezine taşınarak güvenikleştirilir.⁴¹ Daha sonra da bu sorunların güvenlik meselesi olmaktan çıkarılması amacıyla devletin çözüm yolları üretmesi istenir. Bu meseleler, azınlıklara dair sosyal, siyasal ve toplumsal meseleler ile ekonomik azgelişmişlik, demokratik işleyişin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engelleyen anayasal ya da hukuksal sorunlar ile komşu ülkelerle yaşanan toprak tabanlı krizler olabilir. Ne var ki, Lübnan'da durum çok daha farklıdır. Lübnan, farklı cemaatlerin zorunlu olarak bir araya geldiği/getirildiği bir siyasal yapı öngörmektedir. Hatta bu cemaatlerin/toplumsal grupların, anayasal anlamda olmasa da reel manada, federe birer yapı olarak teşkilatlandığı ve Lübnan hükümetinin de bu federe birimlerin belli temsil kriterleri ve anayasal düzenlemeler çerçevesinde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir siyasal üstyapı olduğu söylenebilir. Ne var ki, bahsedilen bu federe toplumsal yapıların/cemaatlerin arasında bir rekabet ve Lübnan'ın geleceğine dair derin bir siyasal anlaşmazlık bulunmaktadır. Bu durum siyasal anlamda federal bir görünüm arz eden Lübnan merkezi hükümetinin siyasal gücünü ve etkinliğini azaltmakta ve cemaat örgütlenmelerinin toplumsal meşruiyete sahip güvenikleştirilmiş birer siyasal aktör haline getirmektedir. Siyasal meşruiyet açısından kendisini oluşturan toplumsal yapılanmaların gerisinde yer alan bir hükümetin normal bir siyasal işleyişe sahip olması ve önceliğini gündelik hayatı etkileyen ekonomik ve sosyal sorunlara vermesi mümkün değildir.

Lübnan'da eğitim sektörü ve medya da genel manada ulusal eksende değil, birbirleriyle rekabet halinde olan dinsel/mezhepsel kimlikler çerçevesinde işlemekte ve bu durum toplumsal bütünleşmenin önüne geçen bir görünüm

41 Raffaele Marchetti ve Nathalie Tocci, "Conflict Society: Understanding the Role of Civil Society in Conflict", *Global Change, Peace&Security*, Cilt: 21, Sayı: 2, Haziran 2009, ss. 201-217.

yaratmaktadır. Örneğin Şii Hizbullah örgütünün kendisine ait bir televizyon kanalı *El-Manar TV* varken, Sünni Hariri ailesi de *Future TV* (Gelecek TV) adlı bir görsel medya organı oluşturmuştur.⁴² Devletin resmi yayın organı *Tele Liban* ise bu medya organlarının gerisinde kalmış durumdadır. Aynı şekilde *An-Nahar* gazetesi, Suriye ve Hizbullah karşıtı bir yayın çizgisi izlerken, *Al Mustaqbal* da 8 Mart Koalisyonu karşıtıdır ve 14 Mart Hareketi'ne destek vererek Lübnan'da Maruniler, Sünniler ve Dürzileri bir araya getirmeye yönelik bir çaba içerisinde. *As-Safir* ise Arap milliyetçiliği çerçevesinde yayın hayatını sürdürmektedir. Görüldüğü üzere yazılı ve görsel basın çerçevesinde de dinsel/mezhpsel kimliği güvenlikleştirmeye yönelik çabalar vardır. Bu ayrım toplumsal gerginliklerin zirve yaptığı noktalarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Lübnan toplumundan etnik kimlik tabanlı olarak farklılaşan Ermenilerin de kendilerine özgü siyasal partileri ve örgütleri bulunmaktadır. İktidardaki 8 Mart Koalisyonu içerisinde yer alan Ermeni Devrimci Federasyonu ile muhalefetteki 14 Mart Koalisyonu içerisinde yer alan Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, Lübnan'da Ermeni kimliğini güvenlikleştiren en önemli siyasal partilerdir.⁴³ Bu faktörlerin hepsi, toplumsal ayrımları derinleştiren din temelli güvenlikleştirme unsurunu kuvvetlendirmekte ve Lübnan'ın ulusal birliğine katkı sağlamaktan çok, rekabeti ve çatışmayı güçlendiren bir görünüm yaratmaktadır.

Bölgesel Gelişmelerin Lübnan'daki Din/Mezhpe Temelli Güvenikleştirmeye Olan Etkileri

Lübnan'ın karşı karşıya kaldığı toplumsal rekabet ve çatışma iklimi yalnızca ülke içerisindeki gelişmelerle ilgili değildir. Sahip olduğu toplumsal çeşitlilik ile Orta Doğu'nun bünyesinde barındırdığı kültürel farklılıkları açık bir şekilde ortaya koyan ve küçük bir Orta Doğu prototipi sunan Lübnan'ın, bu görünümü ile bölgede yaşanan siyasal gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildir.

Lübnan'daki din/mezhpe eksenli siyasal-yönetimsel yapının, toplumsal ayrım çizgilerinden beslenen rekabeti ortaya koyacak şekilde uyarılmasını sağlayan ve ülke içerisinde çatışma unsurunun işbirliğine üstün gelmesine yol

42 Paul Cochrane, "Lebanon's Media Sectarianism", *Arab Media&Society*, Mayıs 2007, http://www.arabmediasociety.com/articles/downloads/20070520151707_AMS2_Paul_Cochrane.pdf.

43 Zaven Messerlian, "Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections During the Presidency of Michel Suleiman", *Haigazian*, <http://www.haigazian.edu.lb/Publications/Documents/HARVol31fullcontent/333-391.pdf>.

açan en önemli bölgesel gelişme Filistin Sorunu olmuştur.⁴⁴ İsrail'in Filistin toprakları çerçevesinde ortaya koyduğu siyasal ve toprak tabanlı genişleme hamleleri sonucu Filistin topraklarını terk etmek zorunda kalan ve çok büyük bir bölümü Müslüman olan Filistinli Arapların 1970 sonrası dönemde Lübnan topraklarına yerleşmesi, ülkenin demografik yapısını önemli oranda değiştirmiş ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki dengeyi gözetecek şekilde kurgulanmış olan din tabanlı siyasal yapının meşruiyetinin süreklilik içeren bir sorgulama ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Zira bu göç dalgasının ardından Müslüman nüfusu Hristiyan nüfusunu aşmış ve kendi topraklarından kovularak ya da göç etmek zorunda kalarak Lübnan'a sığınmak zorunda kalmış olan Filistinlilerin siyasal istemlerinin Lübnan siyasetine olan yansımaları ve Maruniler ile diğer Hristiyan toplulukların Lübnan'daki siyasal üstünlüğüne son vermeyi hedefleyen bir anlayış içerisinde girmeleri, 1975 yılında başlayan ve aralıklarla 1991 yılına dek süren bir iç savaşın yaşanmasının temel nedeni olmuştur.⁴⁵ Filistinli grupların yoğun bir şekilde Lübnan topraklarına göçmeleri ile ortaya çıkan bu siyasal kriz ve ardından gelen iç savaş, bölgesel gelişmelerin Lübnan toplumundaki yansımalarını ve dinsel kimliklerin güvenlikleştirilmesinin ne denli çatışmalara yol açacağını ortaya koyan en önemli örnek olmuştur.

Sosyal konstrüktivist teori ve bu teoriye dayalı olarak kuramsallaştırılan Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu tezlere uygun olarak değerlendirdiğimizde, bölgesel gelişmelerin Lübnan'daki dinsel cemaatler üzerinde yarattığı tehdit/fırsat dikotomisinin, bu ülkenin mevcut yapılanması üzerinde çok ciddi bir tesirde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu tehdit/fırsat dikotomisinin, dinsel cemaatler arasındaki rekabet çerçevesinde anlamlandırılması, kendi güvenliğinin, etkinliğinin ve varlığının tehdit altında olduğunu hisseden toplumlar nezdinde dinin güvenlikleştirilmesine ve siyasal alanın merkezine çekilmesine neden olmuştur. Hatta bu güvenlikleştirme, din adamları ve nüfuzlu aileler ile toplumsal elitler eliyle yapılandırıldığı ve din gibi varoluşsal bir sembol üzerine temellendirildiği için, grup içi etkileşimin çok daha sağlıklı olarak işletildiği ve medya ile eğitim gibi sektörler çerçevesinde anlamlandırılan ülke içi rekabet ve çatışmanın altının kalın çizgilerle çizildiği söylenebilir.

Filistinlilerin Lübnan'daki siyasal karışıklıklar ve iç savaş bağlamındaki rolleri hesaba katıldığında, göç unsurunun kimlik tabanlı güvenlikleştirme ve

44 Ahmet Bağlıoğlu, "Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2008, ss. 13-36.

45 Cleveland, *Modern...*, ss. 425-435.

sosyal inşacı kuram bağlamındaki etkisi kolaylıkla görülebilmektedir. Üstelik Filistinliler, çoğunlukla Sünni olmalarına karşın, Müslümanlık ortak paydasında birleştikleri Lübnan'ın en fakir toplumsal grubu Şiiler üzerinden, iç savaş döneminde Hristiyanlara karşı bir ittifak dahi geliştirebilmişlerdir. Yani Lübnan'daki toplumsal çatışma ve iç savaş, özellikle Maruniler ile Ortodoksların ekonomik üstünlüğüne ve bu üstünlük temelinde giriştikleri toplumsal statü güvenikleştirmesine karşı da girişilmiş bir mücadele olarak algılanmalıdır. Lübnanlı Şiileri ve hatta belli zaman aralıklarında Dürzileri, özellikle Hristiyanlara karşı siyasal bir mücadeleye iten en önemli dayanak noktalarından biri Arap-İsrail Savaşları sonucunda Lübnan'a göçmek zorunda kalan Filistinlilerin Lübnan özelinde yarattığı toplumsal farkındalık olmuştur.

Lübnan'daki dinsel kimlik odaklı güvenikleştirmenin oluşumunda İsrail, Suriye ve İran gibi aktörlerin kendilerine özgü çıkarları ve güvenlik kaygılarının da çok büyük rolü olmuştur.⁴⁶ İsrail'in, Şiilik ekseninde hareket eden ve örgütsel yapısının ve toplumsal meşruiyetinin Lübnan devletinden çok daha güçlü olduğunu söyleyebileceğimiz, Hizbullah'ın Lübnan'da siyasal kontrolü ele almasından çekinmesi⁴⁷ ve böyle bir sonucun ortaya çıkmasını önleyebilmek için özellikle Maruniler ve kendisi ile uyum içerisinde olacağına inandığı belli Sünni aktörlerin/ailelerin müttefikliğinde bir Lübnan yaratılmasını istemesi, hem Lübnan içerisindeki toplumsal rekabeti ve gerginliği artırmakta hem de Şiilerin, Hizbullah ya da Emel Hareketi etrafında bir araya gelerek İsrail karşıtı bir dinsel/kimliksel güvenlik bloğu oluşturmalarına olanak sağlamaktadır. Ne var ki, bu durum Lübnan'ın İsrail ile olan ilişkilerinin gelişmesini de engellemektedir. Zira Hizbullah ve Emel tarafından temsil edilen Şiiler, İsrail'i kendilerine karşı bir düşman olarak bellemekte ve kendi toplumsal kimliklerini İsrail karşıtlığı üzerinden süreklilik taşıyan bir güvenikleştirmeye tabi tutmaktadırlar.⁴⁸ Bu güvenikleştirme çerçevesinde Lübnanlı Şiiler ile Filistin kökenlilerin İsrail'i sürekli savaşılması gereken bir düşman olarak içselleştirmeleri, onların İsrail ile kurulacak ilişkiler noktasında ülkedeki diğer toplumsal gruplar ile bir araya gelmelerini engellemektedir. Böylece Lübnan içerisinde hem Marunilerin çoğunlukta olduğu Hristiyanlar ile Şii Müslümanlar hem de İsrail'in temasta olduğu bazı Sünni aktörler/aileler ile Şiiler arasında ciddi

46 "Israel/Hizbollah/Lebanon: Avoiding Renewed Conflict", *International Crisis Group*, Middle East Report, Sayı: 59, Kasım 2006.

47 Anthony H. Cordesman, "Preliminary Lessons of the Israeli-Hezbollah War", *CSIS*, 17 Ağustos 2006, http://csis.org/files/media/csis/pubs/060817_isr_hez_lessons.pdf.

48 Johan Garde, "Patterns of Religiosity Among Sunnis, Shias and Christians in Lebanon's Multi-Confessional Context", *Middle East Critique*, Cilt: 21, Sayı: 3, 2012, ss. 291-308.

bir çatışma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu çoklu gerginlik silahlı çatışmaların çıkmasına ve dinsel/mezhpsel kimliğe dayalı suikastların yaşanmasına da neden olabilmektedir. Refik Hariri⁴⁹ ve Pierre Cemayel suikastları bu bağlamda da değerlendirilebilir. Bugün geline nokta, siyasal arenaya yansımış olan 8 Mart Koalisyonu ve 14 Mart Koalisyonu rekabeti de bu çerçevede anlaşılabılır. Zira iktidarda yer alan 8 Mart Koalisyonu, Hizbullah ve Emel'i de içerisinde barındıran ve Lübnan'ın Suriye ve İran ile müttefik olması gerektiğini savunup İsrail karşıtlığının bayraktarlığını yapan bir siyasal koalisyon görünümündeyken,⁵⁰ muhalefette yer alan 14 Mart Koalisyonu Suriye ve İran karşıtı bir görünüm arz etmekte ve İsrail ile yaşanan sorunların karşılıklı görüşmeler ile çözülmesi gerektiğini kaydeden bir yaklaşım sergilemektedir.⁵¹

İsrail'in yanı sıra Suriye'nin de Lübnan'daki toplumsal ayrım çizgilerinin güvencileştirilmesinde çok büyük bir rolü olmuştur.⁵² Tarihsel anlamda Suriye'nin bir parçası olan ve bu nedenle Suriyeli devlet adamlarının kendi siyasal, toplumsal ve ekonomik gerçekliklerine eklemek istedikleri Lübnan'ın bağımsızlığı, Suriyelilerin önemli bir çoğunluğu ve hatta kendilerini Suriyeli olarak gören bazı Lübnanlılar tarafından da kabul edilmek istenmemiştir. Gerçekleştirdiği askeri darbe sonucunda Suriye'de iktidarı ele geçiren ve Baas İdeolojisi, Arap milliyetçiliği ile Nusayri mezhebine dayalı bir dikta rejimi yaratan Esad Ailesi⁵³ de Lübnan'a büyük bir önem atfetmiş ve Lübnan'da yaşanabilecek bir siyasal ya da toplumsal değişimin Suriye topraklarına da yansıtacağını düşünerek, Fransız Mandası döneminde yaratılmış dini kimliklere dayalı yönetim anlayışının devamlılığını elzem olarak görmüştür. Öyle ki, Suriye'nin, Lübnan'daki iç savaşın başlangıcında siyasal sistem anlamında statüko yanlısı olan Marunilerin (Hristiyanların) yanında yer aldığını ve Sünniler ile Şiilere destek vermediğini görüyoruz. Bu durum, Esad Rejimi'nin, Lübnan'da kapsayıcı bir toplumsal/siyasal yapının oluşmasındansa kolaylıkla kullanılabilecek toplumsal ayrımların devam etmesinden yana olduğunu ve özellikle Sünnilerin etkinliğinin artacağı bir Lübnan istemediğini göstermektedir. Zira Suriye ile Lübnan toplumları arasındaki tarihsel etkileşimin farkında olan ve demog-

49 M. Emin Çağırın, "Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 25, Ocak 2011, ss. 60-67.

50 Paul Salem, "Can Lebanon Survive the Syrian Crisis?", *The Carnegie Papers*, Aralık 2012, s. 3.

51 Serpil Açıkalın, "Lübnan Parlamento Seçimleri", *USAK Analizleri*, 11 Haziran 2009, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/RyySuGjm1BoQyf0A0bz1zaScn3nTxZ.pdf>.

52 "Syria's Presence in Lebanon", *Strategic Comments*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2001, ss. 1-2.

53 Shmuel Bar, "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview", *Comparative Strategy*, Cilt: 25, Sayı: 5, ss. 353-445.

rafik anlamda azınlık konumunda bulunan bir mezhebin üzerine rejimini temellendirmiş olan Esad Ailesi,⁵⁴ Lübnan'da siyasal kontrolün Sünnilerde olacağı bir yönetimin iş başına gelmesi halinde Suriye'deki Sünni toplumun daha 1970'lerin başından itibaren Esad yönetimine karşı göstermiş olduğu tepkinin artmasından endişe etmekteydi. Nitekim böyle bir durumda Suriye'de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni Araplar da Lübnan'daki siyasal değişimden etkilenerek Nusayri mezhebine dayalı Esad otoriteryanizmine karşı mücadeleye girişebilirdi. Bu nedenle, Suriye yönetimi Lübnan'ın dinsel cemaatlara dayalı ve kağıt üzerinde çoğulcu görünen siyasal sisteminin güvenleleştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve Lübnan'daki toplumsal ayrımları derinleştirmiştir. Lübnanlı Sünnilerin önde gelen toplumsal önderlerinden Refik Hariri'ye düzenlenen suikastın ardından Suriye'nin suçlanması ve suikastın sorumluluğunun Suriye'nin üzerine yıkılmak istenmesi,⁵⁵ Suriye yönetimi ile Lübnanlı Sünniler arasındaki gerginliği ve bu gerginliğin uluslararası aktörlerce de yakından izlendiğini ortaya koymaktadır. Refik Hariri suikastının arkasında kimin ya da hangi aktör/aktörlerin olduğu tam manasıyla tespit edilememiş olsa da, Suriye ile Lübnanlı Sünniler arasındaki siyasal anlaşmazlık suçun kolaylıkla Suriye'nin üzerine yıkılmasını kolaylaştırmıştır.

İran'ın da Lübnan'daki toplumsal ayrımların derinleşmesinde ve dinsel kimlik tabanlı güvenleştirmenin oluşumunda önemli bir payı vardır. Uluslararası sistem çerçevesinde ABD hegemonyasına dayalı Avro-Atlantik İttifakı, bölgesel manada da İsrail ile Suudi Arabistan'ın liderliğini yürüttüğü ve başta Körfez ülkeleri ile Ürdün olmak üzere Sünnilik ekseninde yönetilen Ortadoğu ülkeleri ile sorun yaşayan İran, Ortadoğu'daki bölgesel etkinliğini artırmak ve böylece uluslararası arenadaki sıkışmışlığına son vererek nükleer programını etkin bir şekilde sürdürebilmek için Suriye Krizi'ne Esad lehinde müdahil olmakta⁵⁶ ve Nuri El Maliki'nin liderliğindeki Irak ile Hizbullah'ın dâhil olacağı bir bölgesel blok yaratabilmeyi arzulamaktadır. Şii Hilali⁵⁷ adı verilen ve dinsel/mezhepsel kimliği referans alarak bölgesel bir ittifak oluşturmayı amaçladığı belirtilen İran'ın bu yaklaşımı, Lübnan'da Hizbullah'ın siyasal etkinliğinin artmasını beraberinde getireceği için, Sünniler ve Hristiyanların

54 Bülent Aras ve Şule Toktaş, *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*, (Ankara: SETA Yayınları, 2008), ss. 33-46.

55 Salem, "Can Lebanon...", ss. 3-4.

56 Bayram Sinkaya, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası", *SETA Analiz*, Sayı: 53, Nisan 2012, ss. 8-12.

57 Atilla Sandıklı ve Emin Salihi, "İran, Şii Hilali ve Arap Baharı", *BİLGESAM*, Rapor No. 35, Ağustos 2011.

dinsel kimlik tabanlı toplumsal güvenlikleştirmelerini meşrulaştırmakta ve Hizbullah'ın liderliğini yaptığı Lübnanlı Şiiler ile Sünniler ve Maruniler gibi diğer toplumsal gruplar arasındaki gerginliğin artmasına neden olmaktadır. Kuşkusuz bu durum, dinsel cemaatlere dayalı olarak yönetilen Lübnan'ı siyasal bir sıkışmışlığa ve çözümsüzlüğe itmekte ve Lübnan ulusal kimliğinin kapsayıcılığını ortadan kaldırmaktadır. Zaten İran'ın bu stratejiyi geliştirme noktasındaki en önemli hedeflerinden biri de bölgesel bir kaos yaratabilmek ve bu kaosun gölgesi altında kendi bölgesel etkinliğinin altını kalın çizgilerle çizebilmek ve nükleer programıyla ilgili farkındalığı yatıştırabilmektir. Suriye Krizi'ne Esad Yönetimi'ne silah ve mühimmat sağlayarak müdahil olan İran, Hizbullah aracılığıyla da Lübnan'a etki etmekte⁵⁸ ve tam 16 yıl süren bir iç savaş yaşayan bu ülkeyi karıştırma tehdidinde bulunmaktadır. Tabii İran'ın bu denli etkin bir politika yürütebilmesinin nedeni de Şiilik inancının yaşanan gelişmeler neticesinde Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu şekilde kolaylıkla güvenlikleştirilebiliyor olmasıdır. Bu noktada söylem boyutu medya aracılığıyla (özellikle İran merkezli yayın yapan ve tüm Ortadoğu'ya hitap eden medya organları ile Lübnan özelinde El Manar TV) işletilmekte ve Lübnan'da ulusal bir bilincin yaratılamamış olması etken bir faktör olarak kullanılmaktadır.

Lübnan'da Şii kökenli Hizbullah'ın siyasal kontrolü ele almasını İsrail istememektedir. Nitekim Hizbullah'ın etkinliğini artırması, İran ile ideolojik, askeri ve lojistik bağları olan bu örgütün, Lübnan topraklarını (özellikle Güney Lübnan) kullanarak İsrail'e saldırabilmesini beraberinde getirebilecektir. Hizbullah'ın Filistin Meselesi'ne de söylem bazında atıfta bulunması ve kendisine uzak duran Sünnileri de yanına çekmeye çalışması, İsrail Ordusu'nun Lübnan İç Savaşı esnasında Maruniler ile birlikte gerçekleştirdiği Sabra ve Şatilla katliamının izleri henüz silinmemişken siyasal istemleri belli ailelerin kontrolünde olan Lübnanlı Sünnilerin geniş halk yığınları halinde İsrail karşıtı saldırgan bir tutuma sürüklenmelerini ve Hizbullah ile aynı paydada birleşerek Lübnan'ın İsrail için büyük bir güvenlik meselesi haline gelmesini beraberinde getirebilir. İsrail, buna benzer bir durumu Gazze'deki Hamas üzerinden sık sık tecrübe ettiği için Lübnan'daki Hizbullah etkinliğine özellikle önem vermektedir. 2012 yılının sonlarına doğru Gazze özelinde Hamas ile yaşanan çatışmalar İsrail hükümetini rahatsız etmiş ve Gazze'ye yağdırılan bombalar İsrail'in terdirginliğini göstermiştir.⁵⁹ İsrail, kuzeyden Hizbullah, güneyden de Gazze'de-

58 Amir M. Haji Yousefi, "Whose Agenda is Served by the Idea of a Shia Crescent?", *Alternatives*, Cilt: 8, Sayı: 1, İlkbahar 2009, ss. 114-135.

59 Selin M.Bölme, "İsrail'in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı", *SETA Analiz*, Sayı: 22, Kasım 2012.

ki Hamas üzerinden ifadesini bulan ulusal güvenlik kaygıları nedeniyle Lübnan'daki siyasal yapıya büyük bir önem atfetmektedir. İsrail karşıtı söylemleri benimsemelerine karşın bu ülkeye saldırmama yönünde bir irade geliştirmiş olan rejimlerin Arap Baharı ile birlikte yıkılmaya başlamaları İsrail'in kaygılarını arttırmaktadır. Ne var ki, Sünniler ile Şiiler arasında Lübnan özelinde de ifadesini bulmuş din eksenli bir güvenlikleştirmenin ve bu güvenlikleştirmeye dayalı rekabetin gelişmiş olması İsrail'in elini biraz olsun rahatlatmaktadır.

İran ile Suudi Arabistan arasındaki siyasal mücadeleye⁶⁰ eklenilen Şii-Sünni rekabeti nedeniyle Suudi Arabistan ve müttefikleri de Şiilik ekseninde teşkilatlanmış ve İran ile yakın bağları olan Hizbullah'ın Lübnan'da siyasal kontrolü ele geçirmesine karşıdır. Ne var ki, bu durum Lübnan'daki din eksenli güvenlikleştirmelerin ve toplumsal çatışmanın dozajını arttırmakta ve işbirliği yadsınmaktadır. Zira gerek Hizbullah'ın ülkedeki siyasal kontrolü ele geçirmesinden çekinen Sünniler, gerek Sünniler ve Şiiler arasındaki mücadelenin kendi varlığına yönelik bir tehdit haline dönüşmesinden ve Lübnan'ın yeniden iç savaşa saplanıp kalmasından korkan Hristiyanlar (Maruniler, Ortodokslar, Ermeniler), gerekse de Suriye'de Beşar Esed'in devrilmesi ve Sünnilerin kontrolünde bir siyasal yapının oluşturulması sonrası İran ile olan bağlarının kesilmesinden endişe eden Şiiler, kendi toplumsal bütünlüklerini koruyabilmek ve yaşanabilecek bir kriz ekseninde topyekun hareket edebilmek için aralarındaki farklılığın altını çizen dinsel/mezhepsel kimlikleri güvenlikleştirmektedirler.

Daha önce de altını çizdiğimiz gibi, Suriye'de, İran ile işbirliği yanlısı Esed yönetiminin devrilme istenmesi nedeniyle, İran, Hizbullah'ı kullanarak çatışmayı Lübnan'a taşıyabilecektir. Nitekim İran, Esed karşıtı ayaklanmanın Sünniler tarafından yönetildiğinin farkındadır⁶¹ ve Suriye'yi kaybetmesi durumunda Orta Doğu'daki en önemli müttefikinden olacağını da görmektedir. Suriye'de Esed yönetiminin devrilmesi durumunda, İran'ın kendi bölgesel etkinliğini artırabilmek amacıyla oluşturmaya çalıştığı ve nüfusunun % 60'ından fazlasını Şiilerin oluşturduğu Irak⁶² ve Hizbullah'ın da içerisinde olacağı Şii Hilali'nin kurgulanabilmesi mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumda İran, bölgesel çatışmayı Hizbullah üzerinden Lübnan'a taşıyarak ortamı daha da

60 Cem Yılmaz, "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011, ss. 53-62.

61 Ayşe Tekdal Fildiş, "Roots of Alawite-Sunni Rivalry in Syria", *Middle East Policy*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2012, ss. 148-156.

62 Matthew Duss ve Peter Juul, "The Fractured Shia of Iraq: Understanding the Tensions within Iraq's Majority", *Center For American Progress*, Ocak 2009.

gerginleştirebilecek ve kendi üzerinde oluşturulmaya çalışılacak baskıyı Lübnan özelindeki kriz aracılığıyla erteleyebilecektir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması, Lübnan'da din temelinde işleyen büyük çaplı bir toplumsal ve siyasal çatışmanın ortaya çıkmasına neden olabilecek ve ABD, AB, Türkiye, Suudi Arabistan ve İsrail gibi küresel ve bölgesel aktörler tarafından Lübnan'daki dinsel cemaatler arasında yapılandırılacak toplumsal dengeye dayalı olarak teşkilatlandırılmak istenen siyasal yapının oluşumunun da önüne geçecektir. Yani Ortadoğu genelinde İran ile Suudi Arabistan arasındaki siyasal çatışma bağlamında ifadesini bulan Şii-Sünni rekabeti, Lübnan'daki tarihsel mahiyeti haiz Hristiyan-Müslüman anlaşmazlığına eklenmiş durumdadır ve Lübnan, bugün itibarıyla çoklu kimlik güvenlikleştirmeleri çerçevesinde bir toplumsal ve siyasal krize saplanıp kalmıştır.

Uluslararası sistem eksenindeki hegemonya-çok kutupluluk çatışmasının⁶³ da Lübnan'daki toplumsal ayrım çizgilerinin güvenlikleştirilmesinde önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Çok kutuplu bir uluslararası sistemin kurgulanmasını arzulayan⁶⁴ ve Orta Doğu'daki gelişmelere de bu yönde yaklaşan Rusya, ABD hegemonyasının Orta Doğu'yu da tam manasıyla ele geçirerek kendi sistemsel üstünlüğünü kuvvetlendirmesinden endişe ettiği için, İran'a, onun Lübnan'daki müttefikli Hizbullah'a ve genel manada Şiilere daha yakın durmaktadır. Avro-Atlantik İttifakı ve onun Orta Doğu'daki müttefikleri ise Suriye Krizi ekseninde de görüldüğü üzere İran ve dolayısıyla Rusya karşıtı aktörlere destek vermektedir. Bu manada, gerek Lübnan'da gerekse de Orta Doğu genelinde, Sünni Araplar ile kurulacak iyi ilişkiler ABD hegemonyasına dayalı Avro-Atlantik İttifakı'nın sistemsel etkinliğine olumlu yönde yansiyabilecektir. Bu minvalde Lübnan'da Sünni Araplar ve Hristiyanlar arasında oluşturulacak bir siyasal müttefiklik ABD, AB ve İsrail açısından çok değerlidir. Bu nedenle, bu aktörlerin Lübnan'daki dinsel kimlik tabanlı güvenlikleştirmeyi bu yönde kurgulamaya çalıştığını görüyoruz. ABD ve onun Orta Doğu'daki müttefikleri olan Suudi Arabistan, Ürdün ve Türkiye'nin Lübnan'da muhalefette yer alan ve genel itibarıyla Sünniler, Maruni Hristiyanlar ve Dürziler arasındaki siyasal ittifakı yansıtan 14 Mart Koalisyonu'na destek verir bir görüntü çizmeleri de onların Lübnan Yönetimi'nin hangi toplumsal grupların/cemaatlerin kontrolünde kalmasını istediklerini göstermektedir.

63 Fyodor Lukyanov, "Rethinking Russia: Russian Dilemmas in a Multipolar World", *Columbia Journal of International Affairs*, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 19-32.

64 Susan Turner, "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined", *Asian Perspective*, Cilt: 33, Sayı: 1, 2009, ss. 159-184.

Değiştirdiği dış politika paradigması çerçevesinde, bölgesel liderlik hedefine odaklanan ve bu hedefe ulaşabilme noktasında Orta Doğu'ya çok büyük bir önem atfeden Türkiye ise,⁶⁵ Lübnan'da yaşayan tüm etnik ve dinsel gruplarla diyalog kurmak ve yakın ilişkiler geliştirmek istemektedir. Lübnan'da tüm kesimlerin temsil edileceği ve kimlik eksenli güvenlikleştirmenin en aza indirgeneceği bir siyasal-yönetimsel yapı oluşturmak Türkiye'nin bu ülkeye yönelik politikasının merkezinde yer almaktadır. Ne var ki, İran-Hizbullah ikilisinin çatışmacı yaklaşımı, Avro-Atlantik İttifakı ile arasındaki müttefiklik bağı ve siyasal arenaya da yansıyan Sünni İslam ağırlıklı toplumsal yapısı nedeniyle Türkiye, Lübnan'da yaşayan Sünniler ile çok daha yakın ilişkiler kurabilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin Suriye Krizi'nde büyük bir çoğunluğu Sünnilerden müteşekkil olan muhalefete verdiği destek önemli bir faktör olarak ele alınabilir. Yine Türkiye'nin Irak bağlamında Şii kökenli başbakan Nuri El Maliki ile yaşadığı anlaşmazlık, İran'ın bu anlaşmazlık bağlamındaki rolü ve Türkiye'nin Maliki yönetimi ile yönetimsel sorunlar yaşayan Bölgesel Kürt Yönetimi ile geliştirdiği müttefiklik ilişkisi de Türkiye'nin Şii toplumları nezdindeki pozisyonunu farklılaştırmaktadır. Bu gerçeklik, Lübnan'da Sünniler ile Şiiler arasındaki din tabanlı rekabete de eklenen önemli bir bölgesel gerçeklik olarak ele alınmaktadır.

Sonuç

Kadim Fenike Uygarlığı'nın merkezi olan ve tarihsel süreç içerisinde çeşitli uygarlıklar tarafından kontrol altına alınan Lübnan toprakları, çoğu zaman sahip olduğu stratejik önemi haiz coğrafi konum ve bünyesinde barındırdığı dinsel/mezhepsel çeşitlilik ile anılan bir bölge olagelmıştır. Lübnan, sahip olduğu toplumsal çeşitlilik ile Orta Doğu'nun küçük bir prototipi olarak görülebilir. Ne var ki, Lübnan'ın içselleştirmiş olduğu din eksenli toplumsal ayrım çizgileri, gerek ülkede yaşayan ve din/mezhep temelinde birbirinden ayrılan ve grup kimliğini Lübnanlı ulusal kimliğinin üzerinde tutan toplumsal gruplar, gerekse de Orta Doğu genelinde yaşanan siyasal rekabet, çatışma ve din eksenli kutuplaşmalar neticesinde kolaylıkla güvenlikleştirilebilmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransız Mandası olmaktan kurtulan Lübnan, Fransa'dan kendisine miras kalan ve din/mezhep farklılıklarının belli bir kota ve örgütlenme çerçevesinde siyasal arenaya yansıtılmasını öngören dinsel cemaatlere odaklı bir yönetim biçimini içselleştirmiştir. Ne var ki, cemaatlere dayalı olarak

65 Tarık Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate From the West?", *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2008, ss. 3-20.

öngörülen bu sistem, siyasal çoğulculuğu beraberinde getireceği yerde, din ve mezhep ayrımlarını kuvvetlendirmiş ve belirtilen sistem ekseninde belli aileler ve gruplar arasındaki güç mücadelesi ve çatışma da artmıştır. Toplumsal elit statüsünü haiz bu aileler ve gruplar, kendi cemaatleri içerisindeki etkinliklerini artırabilmek ve siyasal statülerini kuvvetlendirebilmek için din unsurunun sağladığı kapsayıcı toplumsal meşruiyetten yararlanmayı seçmişler ve medya ile eğitim sektörlerini amaçlarına uygun olarak kullanarak cemaat kimliğinin ulusal kimliğe üstün gelmesini sağlayacak toplumsal bir yapı kurgulamışlardır.

Tarihsel süreç içerisinde çoğunlukla Hristiyan-Müslüman rekabeti doğrultusunda bir toplumsal çatışmayı içselleştirmiş olan Lübnan, özellikle Filistinli göçmenlerin ülkeye yerleşmeleri ve 1975-1991 yılları arasında yaşanan iç savaşın ardından bölgesel gelişmelerden kolaylıkla etkilenen ve aynı zamanda bölgesel güvenlik iklimini de etkileyebilen bir ülke haline gelmiştir. Bugün itibarıyla gerek Avro-Atlantik İttifakı ile Rusya'nın uluslararası sistem tabanlı hegemonya-çok kutupluluk mücadelesi, gerekse de bu mücadelenin Orta Doğu'ya olan yansıması olarak görülebilecek İran-Suudi Arabistan rekabeti ile Suriye Krizi genel manada dinsel kimlik üzerinden meşrulaştırılmaya çalışıldığı için, Sünni ve Şii kimliklerinin güvenlikleştirilmesine dayalı siyasal rekabet Lübnan'a da yansımakta ve uzun erimli bir rekabeti yansıtan Hristiyan-Müslüman çatışmasının yanı sıra Sünni-Şii çatışması da gündeme gelmektedir.

Lübnan'daki krizin aşılabilmesi için dinsel cemaatlere dayalı olarak yaratılmış olan siyasal sistemin reforme edilmesi ve kota sistemini yadsıyan gerçek bir siyasal çoğulculuğun yaratılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Lübnanlı ulusal kimliğini güçlendirecek çabaların arttırılması ve tıpkı Feyruz ile Rahbani Kardeşler'de olduğu üzere ulusal bütünlüğü ve birliği savunan aktörlerin ön plana çıkarılması gerektiği açıktır. Ne var ki, Filistin Sorunu çözülmediği, Suriye Krizi'ne ülkede yaşayan tüm etno-kültürel ve dinsel farklılıkları memnun edecek bir çözüm bulunamadığı ve Avro-Atlantik İttifakı ile Rusya arasındaki, İran ve Suudi Arabistan üzerinden de ifadesini bulan, Orta Doğu tabanlı anlaşmazlık çözülmediği takdirde, Lübnan'daki toplumsal ayrım çizgilerinin güvenlikleştirilmesi çabaları devam edecektir. Yani Lübnan'daki siyasal krizin çözülebilmesi için Orta Doğu'da siyasal istikrarın yapılandırılması gerekmektedir. Ancak bu yapı toplumsal manada da meşru olmalı, yani sosyal anlamda da etkin bir yapılandırmaya gidilmelidir. Lübnan'ın Orta Doğu'nun aynası konumunu haiz olduğu dikkate alındığında, toplumsal ve siyasal meşruiyete dayalı bölgesel bir oydaşmanın hem bu ülkenin hem de Orta Doğu'nun geleceğini şekillendirecek en önemli faktör olduğu anlaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, Serpil, “Lübnan Parlamento Seçimleri”, *USAK Analizleri*, 11 Haziran 2009, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/RyySuGjm1BoQyf0A0bz1zaSCn3nTxZ.pdf>.
- Açıkmüş, Sinem Akgöl, “Algı Mı, Söylem Mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 8, Sayı: 30, Yaz 2011, ss. 43-73.
- Aras, Bülent ve Şule Toktaş, *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*, (Ankara: SETA Yayınları, 2008).
- Bağlıoğlu, Ahmet, “Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2008, ss. 13-36.
- Bar, Shmuel, “Bashar’s Syria: The Regime and its Strategic Worldview”, *Comparati ve Strategy*, Cilt: 25, Sayı: 5, ss. 353-445.
- Bilgin, Pınar, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, Ocak 2010, ss. 70-96.
- Booth, Ken, “Security and Self: Reflections of a Fallen Realist”, içinde Keith Krause ve Michael C. Williams, der., *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997), ss. 83-120.
- Bölme, Selin M., “İsrail’in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı”, *SETA Analiz*, Sayı: 22, Kasım 2012.
- Brauch, Hans Günter, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 18, Yaz 2008, ss. 1-47.
- Buzan, Barry, Ole Waever ve Jaap De Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, (Londra: Lynne Rienner Publishers, 1998).
- Choucair, Julia, “Lebanon: Finding a Path From Deadlock to Democracy”, *Carnegie Papers*, Sayı: 64, Ocak 2006, ss. 4-19.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004).
- Cochrane, Paul, “Lebanon’s Media Sectarianism”, *Arab Media&Society*, Mayıs 2007, http://www.arabmediasociety.com/articles/downloads/20070520151707_AMS2_Paul_Cochrane.pdf.
- Cordesman, Anthony H., “Preliminary Lessons of the Israeli-Hezbollah War”, *CSIS*, 17 Ağustos 2006, http://csis.org/files/media/csis/pubs/060817_isr_hez_lessons.pdf.
- Çağırın, M. Emin, “Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 25, Ocak 2011, ss. 60-67.
- Duss, Matthew ve Juul, Peter, “The Fractured Shia of Iraq: Understanding the Tensions within Iraq’s Majority”, *Center For American Progress*, Ocak 2009.

- Ekmekji, Arda Arsenian, "Confessionalism and Electoral Reform in Lebanon", *The Aspen Institute*, Briefing Paper, Temmuz 2012, ss. 2-20.
- Fildiş, Ayşe Tekdal, "Roots of Alawite-Sunni Rivalry in Syria", *Middle East Policy*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2012, ss. 148-156.
- Garde, Johan, "Patterns of Religiosity Among Sunnis, Shias and Christians in Lebanon's Multi-Confessional Context", *Middle East Critique*, Cilt: 21, Sayı: 3, 2012, ss. 291-308.
- Guzzini, Stefano, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2000, ss. 147-182.
- Haddad, Simon, "The Origins of Popular Opposition to Palestinian Resettlement in Lebanon", *International Migration Review*, Cilt: 38, Sayı: 2, Yaz 2004, ss. 470-492.
- Hajjar, Sami G., "The Convoluted and Diminished Lebanese Democracy", *Democracy and Security*, Cilt: 5, Sayı: 3, 2009, ss. 261-276.
- Hazran, Yusri, "The Shiite Community in Lebanon: From Marginalization to Ascendancy", *Middle East Brief*, Sayı: 37, Haziran 2009.
- "Israel/Hizbollah/Lebanon: Avoiding Renewed Conflict", *International Crisis Group*, Middle East Report, Sayı: 59, Kasım 2006.
- Karam, Karam, "The Fragile Balance in Lebanon: Domestic Tension and Foreign Pressure", *Mediterranean Politics*, Panorama 2012, ss. 184-189.
- Kechichian, Joseph A., "A Strong Army For A Stable Lebanon", *The Middle East Institute Policy Brief*, Sayı: 19, Eylül 2008, ss. 1-8.
- Larkin, Craig, "Remaking Beirut: Contesting Memory, Space and the Urban Imaginary of Lebanese Youth", *City&Community*, Cilt: 9, Sayı: 4, Aralık 2010, ss. 414-442.
- Lukyanov, Fyodor, "Rethinking Russia: Russian Dilemmas in a Multipolar World", *Columbia Journal of International Affairs*, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 19-32.
- Majed, Ziad, "Hezbollah and the Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization", *The Aspen Institute*, Briefing Paper, Kasım 2010.
- Marchetti, Raffaele ve Nathalie Tocci, "Conflict Society: Understanding the Role of Civil Society in Conflict", *Global Change, Peace & Security*, Cilt: 21, Sayı: 2, Haziran 2009, ss. 201-217.
- Messerlian, Zaven, "Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections During the Presidency of Michel Suleiman", *Haigazian*, <http://www.haigazian.edu.lb/Publications/Documents/HARVol31fullcontent/333-391.pdf>.
- Miş, Nebi, "Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, ss. 345-381.

- Moaddel, Mansoor, Jean Kors ve Johan Garde, "Sectarianism and Counter-Sectarianism in Lebanon", *Population Studies Center Research Reports*, Sayı: 12, Mayıs 2012.
- Neumann, Martin, "Modelling the Dynamics of Securizating National Identities", *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2012, ss. 28-49.
- Norton, Augustus Richard, "Lebanon After Ta'if: Is the Civil War Over?", *The Middle East Journal*, Cilt: 45, Sayı: 3, Yaz 1991, ss. 457-473.
- Norton, Augustus Richard, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", *The International Spectator*, Cilt: 42, Sayı: 4, Aralık 2007, ss. 475-491.
- Oğuzlu, Tarık, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate From the West?", *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2008, ss. 3-20.
- Salamey, Imad ve Payne, Rhys, "Parliamentary Consociationalism in Lebanon: Equal Citizenry vs. Quotated Confessionalism", *The Journal of Legislative Studies*, Cilt: 14, Sayı: 4, 2008, ss. 451-473.
- Salamey, Imad, "Failing Consociationalism in Lebanon and Integrative Options", *International Journal of Peace Studies*, Cilt: 14, Sayı: 2, Sonbahar/Kış 2009, ss. 83-105.
- Salem, Paul, "Can Lebanon Survive the Syrian Crisis?", *The Carnegie Papers*, Aralık 2012.
- Salem, Paul, "The Future of Lebanon", *Foreign Affairs*, Cilt: 85, Sayı: 6, Kasım/Aralık 2006, ss. 13-22.
- Sandıklı, Atilla ve Bilgehan Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", içinde Atilla Sandıklı, der., *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2012).
- Sandıklı, Atilla ve Emin Salih, "İran, Şii Hilali ve Arap Baharı", *BİLGESAM*, Rapor No: 35, Ağustos 2011.
- Sinkaya, Bayram, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası", *SETA Analiz*, Sayı: 53, Nisan 2012.
- "Syria's Presence in Lebanon", *Strategic Comments*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2001, ss. 1-2. "The World Factbook: Lebanon", *CIA*, 5 Aralık 2012, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>.
- Toprak, Elif, "Neofonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye- Avrupa Birliği Uyum", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Güz 2007, ss. 69-91.
- Turan, Namık Sinan, "Lübnan'da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi-Rahbani Kardeşler ve Feyruz", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 1, Temmuz 2011, ss. 193-228.
- Turner, Susan, "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined", *Asian Perspective*, Cilt: 33, Sayı: 1, 2009, ss. 159-184.
- Tür, Özlem ve Veysel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi", *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2008, ss. 1-42.

- Tür, Özlem ve Veysel Ayhan, *Lübnan*, (Bursa: Dora Basım Yayın, 2009).
- Waeber, Ole, "Securitization and Desecuritization", içinde R.D. Lipschutz, der., *On Security*, (New York: Columbia University Press, 1995), ss. 46-86.
- Wendt, Alexander, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt: 46, Sayı: 2, Bahar 1992, ss. 391-425.
- Wendt, Alexander, "The State as a Person in International Theory", *Review of International Studies*, Cilt: 30, Sayı: 2, Nisan 2004, ss. 289-316.
- Williams, Michael C., "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", *International Studies Quarterly*, Cilt: 47, 2003, ss. 511-531.
- Yılmaz, Cem, "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011, ss. 53-62.
- Yousefi, Amir M. Haji, "Whose Agenda is Served by the Idea of a Shia Crescent?", *Alternatives*, Cilt: 8, Sayı: 1, İlkbahar 2009, ss. 114-135.
- Zahar, Marie Joelle, "Power Sharing in Lebanon: Foreign Protectors, Domestic Peace and Democratic Failure", içinde Donald Rothchild ve Philip Roeder, der., *Sustainable Peace: Power and Democracy After Civil Wars*, (Ithaca: Cornell University Press, 2005).

Yazarın Kısa Özgeçmişi / Biography of the Author

Doktora çalışmalarını 2012 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Göktürk Tüysüzoğlu, şu anda Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yardımcı Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır. Göktürk Tüysüzoğlu, geniş Karadeniz havzası, Kafkasya, Balkanlar ve Türk dış politikası gibi konu başlıklarında çalışmalar yürütmektedir.

Göktürk Tüysüzoğlu received his PhD from the Department of Political Science and International Relations, Istanbul University in 2012. He is currently an assistant professor in the Department of International Relations, Giresun University. His research interests include wider Black Sea region, Caucasus, the Balkans, and Turkish foreign policy.